

101914 - Y. ZELEN

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات - علوم قرآن و حدیث

نقش اختلاف قراءات در ناهماهنگی ترجمه های فارسی قرآن جزء ۱۵-۱۹

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا ستوده نیا

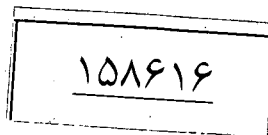
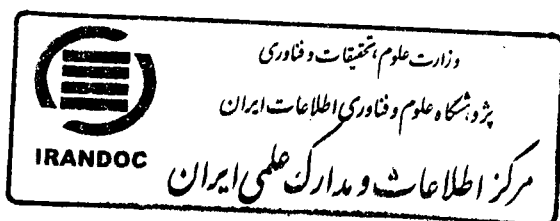
استاد مشاور:

دکتر سید محمد رضا ابن الرسول

پژوهشگر:

اسماعیل رضایی

شهریور ماه ۱۳۸۹

۱۳۹۰/۳/۱۶

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مصالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

شبهه نگارش پایان نامه
رعایت شده است
تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات - علوم قرآن و حدیث
آقای اسماعیل رضایی

.....

تحت عنوان

نقش اختلاف قراءات در ناهماهنگی ترجمه های فارسی قرآن جزء ۱۵-۱۹

در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۱۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه ... به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر محمدرضا ستوده‌نیا با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محمدرضا ابن‌الرسول با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۳- استاد داور داخل گروه دکتر محمدرضا حاجی اسماعیلی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر محمد خاقانی با مرتبه‌ی علمی دانشیار امضاء

۱۳۹۰/۳/۱۵

امضای مدیر گروه

تقدیر و تشکر

پس از حمد و ثنای الهی، تقدیر و تشکر فراوان دارم از استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر ستوده‌نیا و استاد مشاور گرامی جناب آقای دکتر ابن‌الرسول و همچنین کلیه معلمان و اساتیدی که در این راه مرا یاری کردند و با تقدیر و تشکر از همه‌ی کسانی که به نحوی بر گردن بنده حق دارند به خصوص پدر و مادرم و با تقدیر و تشکر فراوان از همسر دلسوزم که در این راه و در تمامی لحظات همچون فرشته‌ای مهربان همراه و یار و یاور من بود.

تقدیم به

تقدیم به پیشگاه حضرت زهرا سلام الله علیها

و تقدیم به پدر و مادر و همسر عزیزم

چکیده

با توجه به جایگاه رفیع و والای قرآن کریم و همچنین جایگاه ویژه‌ی آن در بین مسلمانان و با توجه به این که قرآن کریم کتاب هدایت و تبیان برای همه‌ی مردم است، وجود ترجمه‌های درخور و شایسته از قرآن کریم ضروری می‌نماید. این مطلب وقتی ضرورت خود را دو چندان نشان می‌دهد که می‌بینیم غالب مردم با زبان عربی بیگانه بوده و اگر ترجمه نباشد، بهره‌ی چندانی از قرآن نخواهند برد از این روی بحث ترجمه‌ی قرآن کریم بسیار ضروری است.

با مراجعه به ترجمه‌های فارسی قرآن می‌بینیم که اختلاف زیادی در آن‌ها مشاهده می‌شود که این اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن به علل و عوامل متعددی برمی‌گردد. از جمله این عوامل می‌توان به نگرشهای ادبی مختلف بر ساختار نحوی یا بلاغی جملات، آراء تفسیری گوناگون، اختلاف در مسائل کلامی، اختلاف در قرائت آیه و غفلتهای مترجمان اشاره کرد.

این رساله در صدد آن است که اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن کریم را از منظر بحث اختلاف قراءات مورد بررسی قرار دهد. سوال مطرح شده در این رساله این است که: آیا اختلاف قراءات در ترجمه‌های فارسی تأثیرگذار است؟ برای رسیدن به جواب این سوال اکثر ترجمه‌های فارسی قرآن کریم را (۵۲ مورد ترجمه فارسی) از ابتدای جزء ۱۵ تا انتهای جزء ۱۹ مورد بررسی و دقت نظر قرار داده و این نتیجه به دست آمد که اختلاف قراءات در برخی از آیات قرآن کریم بر اختلاف در ترجمه‌های فارسی تأثیر گذار است.

این رساله شامل سه فصل است. فصل اول، کلیات. فصل دوم مربوط به اختلاف ترجمه در آیاتی است که اختلاف قرائت در آنها در ترجمه‌های فارسی اثر گذار است که این فصل شامل شش بخش است: بخش اول مربوط به اختلاف قرائت در افعال غایب و مخاطب است. بخش دوم درباره اختلاف قرائت در افعال معلوم و مجهول است. بخش سوم مربوط به اختلاف قرائت در افعال متکلم و غائب است. بخش چهارم مربوط به اختلاف قرائت در افعال ماضی و امر است. بخش پنجم مربوط به اختلاف قرائت در اسماء مفرد و جمع است. و بخش ششم شامل سایر مواردی که جزء موارد فوق نمی‌شود، است. در نهایت فصل سوم مربوط به آیاتی است که مترجمان بر یک قرائت اتفاق کرده‌اند.

کلید واژه ها: ترجمه قرآن، فارسی، قرآن، قراءات.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی.....	
۳	۲-۱- اهداف.....	
۳	۳-۱- فرضیات و پرسشها.....	
۳	۴-۱- پیشینه‌ی تحقیق.....	
۴	۵-۱- روش تحقیق و مراحل آن.....	

فصل دوم: بررسی وجوه قراءاتی که در ترجمه‌های فارسی قرآن اثر دارد

۵	۱-۲- بررسی أفعال غایب و مخاطب.....	
۵	۱-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲ سوره اسراء (أَلَّا تَتَّخِذُوا / أَلَّا يَتَّخِذُوا).....	
۸	۲-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۲ سوره اسراء (كَمَا يَقُولُونَ ، كَمَا تَقُولُونَ).....	
۱۰	۳-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷۱ سوره كهف (لِتَغْرِقَ أَهْلَهَا / لِيَغْرِقَ أَهْلَهَا).....	
۱۲	۴-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹۶ سوره طه (بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ / بِمَا لَمْ تَبْصُرُوا بِهِ).....	
۱۴	۵-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۷ سوره حج (تَعْدُونَ / يَعْدُونَ).....	
۱۶	۶-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۲ سوره حج (يَذْعُونَ / تَذْعُونَ).....	
۱۸	۷-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۷ سوره نور (لَا تَحْسِبَنَّ / لَا يَحْسِبَنَّ).....	
۲۰	۸-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۹ سوره فرقان (بِمَا تَقُولُونَ / بِمَا يَقُولُونَ).....	
۲۱	۹-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۵ سوره نمل (مَا تَخْفُونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ / مَا يَخْفُونَ وَ مَا يَعْلِنُونَ).....	
۲۴	۲-۲- بررسی أفعال معلوم و مجهول.....	
۲۴	۱-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۷ سوره كهف (نُسَيِّرُ / تُسَيِّرُ).....	
۲۶	۲-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۷ سوره طه (حَمَلْنَا / حَمَلْنَا).....	
۲۸	۳-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹۷ سوره طه (لَنْ تَخْلِفَهُ / لَنْ تَخْلِفَهُ).....	

عنوان

صفحه

- ۳۰-۴-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷ سوره انبیاء (نُوحِي / يُوْحَى).....
- ۳۲-۵-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۵ سوره انبیاء (نُوحِي / يُوْحَى).....
- ۳۴-۶-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۹ سوره حج (أُذِنَ / أُذِنَ).....
- ۳۵-۷-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۹ سوره حج (يُقَاتِلُونَ / يَفَاتِلُونَ).....
- ۳۷-۸-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱۵ سوره مومنون (لَا تُرْجَعُونَ / لَا تُرْجَعُونَ).....
- ۳۹-۹-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۵ سوره فرقان (نَزَلَ / نُزِلَ).....
- ۴۱-۳-۲- بررسی أفعال غایب و متکلم.....
- ۴۱-۱-۳-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷ سوره اسراء (لِيَسْؤُوا وَجُوهَكُمْ / لِيَسْؤَ وَجُوهَكُمْ / لِيَسْؤَ وَجُوهَكُمْ).....
- ۴۴-۲-۳-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۲ سوره كهف (يَقُولُ / يَقُولُ).....
- ۴۶-۳-۳-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۷ سوره فرقان (يَخْشَرُهُمْ / نَخْشَرُهُمْ).....
- ۴۸-۴-۲- بررسی أفعال ماضی و أمر.....
- ۴۸-۱-۴-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴ سوره انبیاء (قَالَ / قُلْ).....
- ۴۸-۲-۴-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱۲ سوره انبیاء (قَالَ / قُلْ).....
- ۵۰-۳-۴-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱۲ سوره مومنون (قَالَ / قُلْ).....
- ۵۴-۵-۲- بررسی أسماء مفرد و جمع.....
- ۵۴-۱-۵-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۰۴ سوره انبیاء (لِلْكِتَابِ / لِلْكِتَابِ).....
- ۵۶-۲-۵-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸ سوره مومنون (لِأَمَانَاتِهِمْ / لِأَمَانَاتِهِمْ).....
- ۵۷-۳-۵-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹ سوره مومنون (صَلَّاتِهِمْ / صَلَّاتِهِمْ).....
- ۵۹-۴-۵-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۴ سوره مومنون (عِظَامًا ... الْعِظَامَ لَحْمًا / عِظْمًا ... الْعِظْمَ لَحْمًا).....
- ۶۳-۶-۲- بررسی سایر وجوه اختلاف قراءات.....
- ۶۳-۱-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۱ سوره اسراء (خِطَاءً / خِطَاءً / خِطَاءً).....
- ۶۶-۲-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۸ سوره اسراء (سَيِّئَةٌ، سَيِّئَةٌ).....
- ۶۸-۳-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۴ سوره كهف (الْوَالِيَةَ، الْوَالِيَةَ).....
- ۷۱-۴-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۵ سوره كهف (قَبْلًا / قَبْلًا).....
- ۷۳-۵-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۶ سوره كهف (فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ / فِي عَيْنِ حَامِيَّةٍ).....

عنوان

صفحه

- ۶-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹ سوره مریم (خَلَقْتِك / خَلَقْنَاكَ)..... ۷۶
- ۷-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۴ سوره مریم (مِنْ تَحْتِهَا / مَنْ تَحْتَهَا)..... ۷۸
- ۸-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۱ سوره مریم (مَخْلُصًا / مَخْلُصًا)..... ۸۱
- ۹-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۷ سوره مریم (يَذَكَّرُ / يَذَكَّرُ)..... ۸۳
- ۱۰-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۹ سوره طه (كَيْدُ سَاحِرٍ / كَيْدُ سِحْرِ)..... ۸۵
- ۱۱-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷۷ سوره طه (لَا تَخَافُ دَرَكًا / لَا تَخَفُ دَرَكًا)..... ۸۷
- ۱۲-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۱ سوره طه (فَيَجِلُّ ... وَ مَنْ يَخْلُلُ / فَيَجِلُّ ... وَ مَنْ يَخْلُلُ)..... ۸۹
- ۱۳-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۷ سوره طه (بِمَلِكِنَا / بِمَلِكِنَا)..... ۹۱
- ۱۴-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱۹ سوره طه (أَنْتَ / أَنْتَ)..... ۹۳
- ۱۵-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۰ سوره انبیاء (لِنُخَصِّنْكُمْ / لِنُخَصِّنْكُمْ)..... ۹۵
- ۱۶-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۰۵ سوره انبیاء (الرُّبُورُ / الرُّبُورُ)..... ۹۶
- ۱۷-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۳ سوره حج (لَوْلَا / لَوْلَا)..... ۹۹
- ۱۸-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۴ سوره حج (مَنْسِكًا / مَنْسِكًا)..... ۱۰۰
- ۱۹-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۸ سوره حج (يُدْفَعُ / يُدْفَعُ)..... ۱۰۳
- ۲۰-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۷ سوره مومنون (كُلَّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ / كَلَّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ)..... ۱۰۵
- ۲۱-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۹ سوره مومنون (مَنْزِلًا مُبَارَكًا / مَنْزِلًا مُبَارَكًا)..... ۱۰۷
- ۲۲-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۷ سوره مومنون (تَهْجُرُونَ / تَهْجُرُونَ)..... ۱۰۹
- ۲۳-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۷ سوره مومنون (لِلَّهِ / لِلَّهِ)..... ۱۱۱
- ۲۴-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹۲ سوره مومنون (عَالِمِ الْغَيْبِ / عَالِمِ الْغَيْبِ)..... ۱۱۳
- ۲۵-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱۱ سوره مومنون (أَنْهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ / إِنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ)..... ۱۱۵
- ۲۶-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۴ سوره نور (مُتَبَيِّنَاتٍ / مُتَبَيِّنَاتٍ)..... ۱۱۷
- ۲۷-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۰ سوره فرقان (لِيَذَكَّرُوا / لِيَذَكَّرُوا)..... ۱۱۹
- ۲۸-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۲ سوره فرقان (يَذَكَّرُ / يَذَكَّرُ)..... ۱۲۰
- ۲۹-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۶ سوره شعراء (خَازِرُونَ / خَازِرُونَ)..... ۱۲۲
- ۳۰-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۳۷ سوره شعراء (خَلَقَ الْأَوَّلِينَ / خَلَقَ الْأَوَّلِينَ)..... ۱۲۴
- ۳۱-۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۴۹ سوره شعراء (فَارِهِينَ / فَارِهِينَ)..... ۱۲۶

فصل سوم: مواردی که مترجمان بر یک قرائت اتفاق کرده‌اند

۱-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۳ سوره اسراء (يَلْقَاهُ / يُلْقَاهُ)	۱۲۹
۲-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۳ سوره اسراء (نُخْرِجُ / يُخْرِجُ / يَخْرُجُ)	۱۳۰
۳-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۳ سوره اسراء (يَبْلُغَنَّ / يَبْلُغَانَّ)	۱۳۱
۴-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۳ سوره اسراء (فَلَّا يُسْرِفَ / فَلَّا تُسْرِفِ)	۱۳۱
۵-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۳ سوره اسراء (عَمَّا يَقُولُونَ / عَمَّا تَقُولُونَ)	۱۳۲
۶-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه‌های ۶۸ و ۶۹ سوره اسراء (يُخْسِفُ، يُرْسِلُ، يُعِيدُكُمْ، فَيُرْسِلُ، فَيَغْرِقُكُمْ / نَخْسِفُ، نُرْسِلُ، نُعِيدُكُمْ، فَنُرْسِلُ، فَنُغْرِقُكُمْ)	۱۳۳
۷-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۹ سوره مریم (لِأَهْبٍ / لِيَهْبٍ)	۱۳۳
۸-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۰ سوره مریم (يَدْخُلُونَ / يَدْخُلُون)	۱۳۵
۹-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۰ سوره طه (أُنَجِّنَاكُمْ، وَاعْدْنَاكُمْ / أُنَجِّتِكُمْ، وَاعْدْتُكُمْ)	۱۳۵
۱۰-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۵ سوره حج (أَهْلَكْنَاهَا / أَهْلَكْتَهَا)	۱۳۶
۱۱-۳	بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۹ سوره نمل (لِنَبِيَّتِنَا / لِنَبِيَّتِنَا)	۱۳۶
نتیجه‌گیری		۱۳۷
پیوست‌ها		۱۴۱
منابع و مآخذ		۱۶۰

مقدمه

آنچه ارتباط مخلوق را با منشأ هستی میسر ساخته، کلامی است جاویدان و نورانی که تبیین‌کننده‌ی مسیر روشن و مستقیم قرب به ذات بی‌انتهایش می‌باشد. قرآن کریم یکی از دو ثقلی است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مسلمین را به آن سفارش نموده و ارزش و جایگاه آن از دید هیچ مسلمانی پنهان نیست.

اما در عین حال نمی‌توان منکر اختلاف در ترجمه‌های این کلام نورانی به زبانهای دیگر شد و به تبع آن اختلاف در تفاسیر و اندیشه‌های زاده شده از آن را نمی‌توان نادیده گرفت. ویژگیهای منحصر به فرد سخن وحی، مبدأیی برای پیدایش علوم مختلف قرآنی از جمله علم اختلاف قراءات گردیده است.

در این بحث، با تکیه بر این علم، تاثیر آن در اختلاف ترجمه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. تا فضایی روشن‌تر در حیطه‌ی ترجمه‌ها و نقد آن به وجود آید و این گامی در جهت فهم دقیق‌تر ترجمه‌ی آیات و سور قرآنی می‌باشد. چرا که اگر این امر با مشکل روبرو شود در مراحل دیگر نیز تاثیر گذاشته و آن هدف که فهم صحیح کلام پروردگار است؛ دستخوش اشتباهاتی می‌گردد. بنابراین امید است، استحکام این گام (ترجمه‌ی صحیح) تا حدودی که با اختلاف قراءات ارتباط دارد، موجب دور شدن از اختلاف در ترجمه‌ها گشته و پربار شدن فهم هر چه صحیح‌تر قرآن کریم را میسر سازد و موجبات تعالی جویندگان صراط مستقیم را فراهم نماید.

این رساله در صدد است تا ترجمه‌های فارسی قرآن کریم را با روایت حفص با توجه به اینکه روایت رایج است، بسنجد. در این راه ۵۱ ترجمه مورد استفاده و بررسی قرار گرفته است. ۳۷ مورد از ترجمه‌ها، از ترجمه‌های دوره معاصر است، که جدیدترین آنها ترجمه مشکینی (شیعی) است (سال ۱۳۸۰)، و ۱۴ مورد از آنها از ترجمه‌های غیر معاصر بوده که، قدیمی‌ترین آنها ترجمه طبری است (۲۲۴ یا ۲۲۵ - ۳۱۰).

فصل اول

کلیات

در این فصل به بیان مسئله پژوهشی و ویژگی‌ها، ضرورت‌ها و اهداف آن می‌پردازیم تا خواننده در نگاهی کلی، به محتوای پژوهش حاضر پی برده و در بهره‌وری از آن ترغیب شود.

۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن

در مواجهه با ترجمه‌های فارسی قرآن کریم، موارد اختلاف بسیاری می‌بینیم که منشاء این اختلافات موارد متعددی است.

یکی از عواملی که در اختلاف ترجمه‌ها دخیل است، بحث قراءات است. به عنوان مثال: آیهی شریفه‌ی؛ « وَءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلاً » (۲:۱۷) تفاوت در قرائت « أَلَّا تَتَّخِذُوا » که (أَلَّا يَتَّخِذُوا نیز قرائت شده) موجب اختلاف در ترجمه‌های فارسی شده است.

در ترجمه‌ی آیه‌ی فوق آقای فولادوند می‌نویسد: «و کتاب آسمانی را به موسی دادیم و آن را برای فرزندان اسرائیل رهنمودی گردانیدیم که: زنهار، غیر از من کارسازی مگیرید» که برگشت این ترجمه به « أَلَّا تَتَّخِذُوا » است ولی در

ترجمه‌ی همین عبارت، آقای کاویانپور می‌نویسد: «و ما به موسی کتاب عطا کردیم و آن را وسیله هدایت بنی اسرائیل قرار دادیم، تا غیر از من هیچکس را وکیل و حامی خود قرار ندهند» که برگشت این ترجمه به «أَلَا يَتَّخِذُوا» است. این اختلاف در ترجمه‌ها بر اساس قراءات متعدد، گاهی بر اساس غفلت مترجم رخ می‌دهد و گاه به عوامل دیگری بستگی دارد.

این پژوهش در صدد آن است که به دلیل گستردگی کار، اختلاف ترجمه‌های فارسی را بر اساس وجوه قرائات، در اجزاء ۱۵ تا ۱۹ قرآن کریم بر اساس حداقل ۱۰ ترجمه فارسی (من جمله؛ فولادوند، تاج التراجم، عاملی، روض الجنان، بروجردی، جوامع الجامع، بیان السعاده، حلبی، ترجمه تفسیر طبری، دهلوی، کشف الاسرار، کاویانپور و...) بررسی کند.

۱-۲- اهداف

- ۱- یافتن علل اختلاف ناشی از اختلاف قراءات در ترجمه‌های فارسی قرآن و طبقه بندی آن.
- ۲- استفاده از این طبقه بندی در بر طرف نمودن مشکلات ترجمه‌هایی که در آینده نوشته خواهد شد.
- ۳- ایجاد انگیزه در تدوین ترجمه‌ای که در آن عوامل اختلاف ریشه یابی شده و از ناهمگونی ترجمه‌ها کاسته شود.

۱-۳- فرضیات و پرسشها

- ۱- اختلاف قراءات بر اختلاف در ترجمه‌های فارسی اثر دارد.
- ۲- آیا اختلاف در ترجمه‌های فارسی که تعدد ترجمه‌ها را در پی دارد ضروری و گریز ناپذیر است؟

۱-۴- پیشینه‌ی تحقیق

در زمینه اختلاف قرائتها و ترجمه‌های قرآن تألیفاتی به وسیله نویسندگان به نگارش در آمده است. که از جمله می‌توان به آثار زیر اشاره کرد: مقالات متعددی که در سالهای اخیر چاپ شده به ذکر مواردی از مشکلات موجود و علل و عوامل اختلاف ترجمه با آیات قرآن کریم پرداخته است. به عنوان نمونه:

الف: کتب

- ۱- کتاب ترجمه مفاهیم بنیادی قرآن مجید (صفا زاده، ۱۳۸۰) در این کتاب نویسنده به نقد برخی از ترجمه‌ها در بعضی آیات پرداخته است.

۲- کتاب نقدی بر ترجمه جدید قرآن «بهاء الدین خرمشاهی» (رضایی کرمانی، ۱۳۷۵) در این کتاب نویسنده صرفاً به بخشی از ترجمه‌های بهاء الدین خرمشاهی پرداخته و آنها را نقد نموده است.

ب: مقالات

- ۱- مقاله مبانی ترجمه (استاد ولی، ۱۳۷۳) در این مقاله نویسنده به مبانی ترجمه، شرایط ترجمه خوب و صحیح و شیوه‌های ترجمه صحیح پرداخته است.
- ۲- مقاله پژوهشی پیرامون اختلاف قرائتها (شیری، ۱۳۸۳) که در آن به انواع قرائتهای موجود از قرآن، قراء سبعة و بررسی علت اختلاف در برخی ترجمه‌های قرآن پرداخته و به عنوان نمونه به برخی از آیات که در آنها اختلاف قرائت موجود است اشاره نموده است. و در بخشی دیگر از مقاله‌ی خود به منشأ اختلاف قرائتها و تواتر یا عدم تواتر آنها پرداخته است. و مقالات دیگری از این دست: در مجله بینات بهار ۱۳۷۳ شماره پیاپی ۱ (حسین استاد ولی) به تعدادی از لغزشگاههای ترجمه قرآن کریم اشاره شده است. در همان مجله، بهار و تابستان ۱۳۸۵ شماره ۴۹ و ۵۰ (محمد علی رضایی اصفهانی) نویسنده پیرامون مبانی فقهی، قرائی، تفسیری، کلامی و زبان شناختی ترجمه قرآن بحث می‌کند. در مجله مقالات و بررسی‌ها، دفتر ۶۹، تابستان ۱۳۸۰ (رضا شکرانی) تحلیل ساخت‌های نحوی قرآن و ترجمه آن به فارسی بحث شده است، و موارد دیگری که همه آنها به طور جداگانه به یک یا چند مورد از مشکلات و ناهماهنگی ترجمه‌های قرآن اشاره نموده اند. چنین به نظر می‌رسد که به غیر از پایان نامه پژوهشگر محترم خانم طائبی (که در آن حدود ۴۰ مورد از نقش اختلاف قراءات در ناهماهنگی ترجمه‌های فارسی قرآن مورد بررسی قرار گرفته) تا به حال دسته بندی جامعی از همه اختلاف قرائتهایی که در ناهماهنگی ترجمه‌های قرآن نقش دارند صورت نگرفته است. در این پروژه قرار است چند پایان نامه دیگر نیز کار شود. نخستین پایان نامه‌ای که در این مورد کار شده، پایان نامه کارشناسی ارشد، اثر پژوهشگر محترم خانم طائبی است که در آن حدود ۴۰ مورد از نقش اختلاف قراءات در ناهماهنگی ترجمه‌های فارسی قرآن حداقل در ۱۰ ترجمه فارسی مورد بررسی قرار گرفته است. البته هدف این رساله آن نیست که به همه اختلاف قرائتهای موجود در قرآن و نقش آنها در ناهماهنگی ترجمه‌های فارسی قرآن پردازد، بلکه این کار را در پنج جزء دیگر از قرآن کریم یعنی از ابتدای جزء ۱۵ تا انتهای جزء ۱۹ ادامه می‌دهد.

۱-۵- روش تحقیق و مراحل آن

این تحقیق در طی چند مرحله انجام شده است: مرحله‌ی اول مطالعه و بررسی ابتدایی و استخراج موارد اختلاف قراءات بود. مرحله‌ی دوم مقایسه‌ی آن با ترجمه‌های فارسی. مرحله‌ی سوم: در این مرحله با بهره‌گیری از ارشادات استاد راهنمای محترم و استاد مشاور بزرگوار به کار تجزیه و تحلیل و بررسی دقیق و تدوین این پایان نامه پرداختم.

فصل دوم

بررسی وجوه قرائتی که در ترجمه‌های فارسی قرآن اثر دارد

۱-۲- بررسی أفعال غائب و مخاطب

در این بخش به بررسی وجوه اختلاف قراءات در أفعال غائب و مخاطب پرداخته و میزان تاثیر آن در ترجمه‌های فارسی را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم.

۱-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲ سوره اسراء (أَلَا تَتَّخِذُوا / أَلَا يَتَّخِذُوا)

﴿وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا يَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلاً﴾

بررسی ترجمه‌ها:

در ترجمه‌ها دو معنا مشاهده می‌شود:

(۱) مخاطب: کارسازی مگیرید، کارسازی برمگزینید، مگیرید از غیر من کارگزاری

نمونه‌هایی از ترجمه‌های مطابق با معانی فوق به شرح ذیل است:

الف) و کتاب آسمانی را به موسی دادیم و آن را برای فرزندان اسرائیل رهنمودی گردانیدیم که: زهار، غیر از من کارسازی مگیرید (فولادوند ۱۴۱۵ق. ص ۲۸۲).

ب) و آن کتاب را به موسی دادیم و آن را راهنمای بنی اسرائیل گردانیدیم که: جز من کارسازی برمگزینید (آیتی ۱۳۷۴. ص ۲۸۲).

ج) و دادیم موسی را توریة و گردانیدیمش هدایت از برای بنی اسرائیل که مگیرید از غیر من کارگزاری (اشرفی تبریزی ۱۳۸۰. ص ۲۸۲).

برای آگاهی از دیگر ترجمه‌هایی که این معنا را به کار برده‌اند، به این منابع، ذیل آیه‌ی شریفه رجوع شود: الهی قمشه‌ای، انصاریان، برزی، بهرام پور، پورجوادی، مترجمان، نجفی خمینی، حلبی، خسروانی، رضایی اصفهانی، ثقفی تهرانی، سراج، شعرانی، طاهری، فارسی، فیض الاسلام، حاجتی، مجتبیوی، مشکینی، مصباح‌زاده، معزی، مکارم شیرازی، نوبری، یاسری.

۲) غایب: وکیل قرار ندهند، پشتیبان خود ندانند، حافظ و نگهبان قرار ندهند

نمونه‌هایی از ترجمه‌های مطابق با معانی فوق به شرح ذیل است:

الف) و ما به موسی کتاب عطا کردیم و آن را وسیله هدایت بنی اسرائیل قرار دادیم، تا غیر از من هیچکس را وکیل و حامی خود قرار ندهند (کاویانپور ۱۳۷۸. ص ۲۸۲).

ب) این نه تازگی دارد چه که چندین قرن پیش بموسی نیز تورات دادیم و او را رهبر بنی اسرائیل کردیم، تا غیر خدا را پشتیبان خود ندانند (عاملی ۱۳۶۰. ج ۵. ص ۳۹۷).

ج) و به موسی کتاب (تورات) عطاء نمودیم و آن کتاب را سبب هدایت برای بنی اسرائیل قرار دادیم تا اینکه غیر از من کسی را حافظ و نگهبان قرار ندهند (بانوی اصفهانی ۱۳۶۱. ج ۷. ص ۲۶۴).

برای آگاهی از دیگر ترجمه‌هایی که این معنا را به کار برده‌اند به این منابع، ذیل آیه‌ی شریفه رجوع نمایید: ارفع، بروجردی، موسوی همدانی، خانی، حاجتی.

بحث لغوی:

أَلَا تَتَّخِذُوا: در این باره، سه وجه محتمل است:

۱. «أن» ناصبه و معنای آن « و جعلناه هدی کراهة أن تتخذوا من دونی وکیلا» است.
  ۲. «أن» به معنای «أی» است، زیرا بعد از کلام تام آمده و معنای آن «أی لا تتخذوا» است.
  ۳. «أن» زایده و تقدیر آن «قلنا لا تتخذوا» است (طبرسی ۱۳۷۲، ج ۶، ص ۶۰۹).
- در مورد «أَلَّا يَتَّخِذُوا» چند وجه است:

۱. آن تفسیریه و لای ناهیه است.
۲. آن مصدریه و لای نافییه باشد: «لأن لا يتخذوا» (ابوحیان اندلسی ۱۴۲۰، ج ۷، ص ۱۱).

بررسی وجوه قرائات:

کلمه «أَلَّا تَتَّخِذُوا» به دو وجه قرائت شده است (ابن جزری بی تا، ص ۳۲۶).

وجه اول: أبو عمرو «أَلَّا يَتَّخِذُوا» به یاء خوانده است.

دلیل قرائت: ایشان نظر به سیاق آیات دارد که به خاطر مقدم شدن لفظ غیبت در سخن خدای تعالی که می فرماید: «و جعلناه هدی لینی اسرائیل ألا يتخذوا»، آن را بر لفظ غیبت حمل کرده و معنای آن را لثلا يتخذوا گرفته است (مکی بن ابی طالب الفیسی ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۴۲).

وجه دوم: قاریان دیگر آن را به دو تاء یعنی «أَلَّا تَتَّخِذُوا» خوانده اند.

دلیل قرائت: آن را انصراف از غیبت به مخاطب گرفتند مانند سخن خدای تعالی که می فرماید: «الحمد لله رب العالمین» سپس در چند آیه بعد می فرماید: «إياك نعبد» که از غیبت به مخاطب برگشته است و شاهد مثال این مورد در قرآن کریم بسیار مشاهده می شود و به این مطلب التفات می گویند (مکی بن ابی طالب الفیسی ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۴۲ و ابو زرعه عبدالرحمن بن محمد بن زنجله ۱۳۹۴، ص ۳۹۶ و خانی ۱۳۷۲، ج ۸، ص ۲۳۱ و حائری تهرانی ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۲۲۰ و مترجمان ۱۳۶۰، ج ۱۴، ص ۷۷).

نتیجه:

بنابر آنچه بیان گردید؛ ترجمه‌هایی مانند «کاو یانپور، عاملی، بانوی اصفهانی، ارفع، بروجردی، موسوی همدانی، خانی و حجتی» با قرائت «أَلَّا يَتَّخِذُوا» به معنای «وکیل قرار ندهند، پشتیبان خود ندانند، حافظ و نگهبان قرار ندهند» سازگار

و بیشتر ترجمه‌های فارسی با قرائت «أَلَّا تَتَّخِذُوا» به معنای «کارسازی مگیرید، کارسازی برمگزینید، مگیرید از غیر من کارگزاری» سازگار است، ضمناً روایت نقل شده از حفص، مطابق با این قرائت است.

۲-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۲ سوره اسراء (كَمَا يَقُولُونَ ، كَمَا تَقُولُونَ)

﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَأَبْتَغُوا إِلَيَّ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا﴾

بررسی ترجمه‌ها:

در ترجمه‌ها دو معنا مشاهده می‌شود:

(۱) غایب: چنان که می‌گویند

نمونه‌هایی از ترجمه‌های مطابق با معانی فوق به شرح ذیل است:

(الف) بگو: «اگر- چنان که می‌گویند- با او خدایانی [دیگر] بود، در آن صورت حتماً در صدد جستن راهی به سوی [خداوند]، صاحب عرش، برمی‌آمدند» (فولادوند ۱۴۱۵ق. ص ۲۸۶).

(ب) بگو: هم چنان که می‌گویند، اگر با او خدایان دیگری هم بودند پس به سوی صاحب عرش راهی جسته بودند (آیتی ۱۳۷۴. ص ۲۸۶).

(ج) بگو اگر بود با او الهان همچنانکه می‌گویند آنگاه هر آینه جسته بودند بسوی صاحب عرش راهی (اشرفی تبریزی ۱۳۸۰. ص ۲۸۶).

برای آگاهی از دیگر ترجمه‌هایی که این معنا را به کار برده‌اند، به این منابع، ذیل آیه‌ی شریفه رجوع شود: الهی‌قمشه- ای، انصاریان، برزی، بهرام‌پور، پاینده، پورجوادی، موسوی همدانی، مترجمان، نجفی خمینی، بلاغی، حلبی، خسروانی، خواجوی، رضایی اصفهانی، رهنما، ثقفی تهرانی، مصطفوی، سراج، شعرانی، فارسی، فیض‌الاسلام، حجتی، مجتوی، بانوی اصفهانی، مشکینی، مصباح‌زاده، مکارم‌شیرازی، قرائتی، یاسری، انصاری، دهلوی، صفی‌علیشاه، صفارزاده.

(۱) مخاطب: چنانچه شما می‌گویید

نمونه‌هایی از ترجمه‌های مطابق با معنا فوق به شرح ذیل است: